

**Atrandant
prarastąją
erdvę:**
urbanistinio
projektavimo
teorijos

ROGER TRANCIK

**Atrandant
prarastąją
erdvę:
urbanistinio
projektavimo
teorijos**

VG TU leidykla TECHNIKA
Vilnius

Versta iš leidinio anglų kalba

FINDING LOST SPACE: THEORIES OF URBAN DESIGN

Roger Trancik

ISBN: 978-0-471-28956-2

©John Wiley & Sons, Inc., 1986

All Right Reserved. This translation published under license.

Roger TRANCIK

Atrandant prarastąją erdvę: urbanistinio projektavimo teorijos

Vilnius: Technika, 2017. 242 p.

Iš anglų kalbos vertė *Rasa Rajunčienė*

Mokslinio teksto vertėja *Dalia Dijokienė*

Vilniaus Gedimino technikos universiteto

leidykla „Technika“, Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius

<http://leidykla.vgtu.lt>

ISBN 978-609-457-898-4

© VGTU leidykla TECHNIKA, 2017

Knygos leidybą iš dalies finansavo Lietuvos mokslo taryba

(2015 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. V-289)

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno
Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Visos teisės saugomos. Jokia šios knygos dalis be leidėjo raštiško sutikimo negali būti perspausdinama, dauginama ar naudojama jokių pavidalu ir jokiais priemonėmis: elektroninėmis, mechaninėmis ar kitomis, esamomis ir būsiomis, įskaitant kopijavimą, įrašymą ir bet kokias informacijos kaupimo ar atkūrimo sistemas. Dėl leidimo kreiptis [el. paštu el. pastru@leidyba@vgtu.lt](mailto:el.pastru@leidyba@vgtu.lt)

TURINYS

PRATARMĖ	· 7
PADĖKA	· 8
PRATARMĖ LIETUVIŠKAJAM KNYGOS VERTIMUI	· 9
1. KAS YRA PRARASTOJI ERDVĖ?	· 10
Urbanistinio projektavimo problema šiandien	· 11
Prarastosios erdvės apibrėžtis	· 13
Priežastys	· 14
Prarastosios erdvės perprojektavimas	· 28
2. ERDVĖS EVOLIUCIJA XX AMŽIUJE	· 31
Funkcionalizmas	· 31
Funkcionalistinis gatvių tinklas	· 37
Kritiška reakcija	· 44
Fizinės apraiškos	· 47
3. URBANISTINĖS ERDVĖS PRECEDENTAI	· 68
Kietoji erdvė	· 69
Minkštoji erdvė	· 92
4. TRYS URBANISTINIO ERDVINIO PROJEKTAVIMO TEORIJOS	· 102
Masės ir erdvės teorija	· 103
Ryšių ir jungčių teorija	· 111
Vietos teorija	· 115

5. ATVEJŲ ANALIZĖS · 133

Įžanga · 130

1 atvejo analizė: Bostonas, Masačusetsas · 133

2 atvejo analizė: Vašingtonas · 153

3 atvejo analizė: Geteborgas, Švedija · 177

4 atvejo analizė: Baikeris, Niukaslas, Anglija · 208

6. KOMPLEKSINIO URBANISTINIO PROJEKTAVIMO METODO LINK · 218

Principai · 219

Projektuotojo vaidmuo · 226

Projektavimo procesas · 226

Artėjant 2000-iesiems · 230

IŠNAŠOS · 233

LITERATŪRA · 236

RODYKLĖ · 238

PRATARMĖ

Šioje knygoje supažindinama su urbanistinio erdvinio projektavimo teorija, principų visuma ir dabartinėmis problemomis. Nors ji pirmiausia skirta miestų projektuotojams ir studentams, tikimasi, kad pateiktos koncepcijos bei pavyzdžiai bus naudingi ir darbo kabinete, ir auditorijoje. Teorinė ir kritinė diskusija pristatoma kartu su praktinių atvejų analize bei strategijomis, kaip spręsti modernaus miesto erdvinės struktūros problemas.

Nagrinėjant tradicinės urbanistinės erdvės prigmę, aiškėja keli pagrindiniai struktūros principai. Daugelyje modernių miestų jų nebesilaikoma, todėl gautas rezultatas vadinamas „nesuformuota erdve“ arba „prarastąja erdve“. Knygoje nagrinėjamos erdvių praradimą lėmusios priežastys ir siūlomi būdai, kaip projektuotojas galėtų atkurti tradicines vertybes ir urbanistinės atviros erdvės reikšmingumą.

Pirmame skyriuje pristatoma prarastosios urbanistinės erdvės problema. Nurodomi penki pagrindiniai šią problemą nulemiantys veiksniai: automobilis, modernizmas architektūriniame projektavime, miestų atnaujinimo ir funkcinio zonavimo politika, privačių, o ne viešųjų interesų vyravimas ir žemės naudojimo paskirties pokyčiai apleistoje senojoje miesto dalyje.

Antrame skyriuje pirmiausia išsamiau aprašoma funkcionalizmo filosofija, raida bei poveikis ir supažindinama su keliais reikšmingiausiais XX a. pabaigos kritiškos reakcijos pavyzdžiais. Aptariami kiti veiksniai, dėl kurių nyko tradicinės urbanistinės erdvės formos. Atkakliai didinant vertikalumą mieste, ardomas gatvės erdvės integralumas, o prekybos ir verslo centrai su vidiniais pasažais, esančiais aukščiau arba žemiau gatvės lygio, dar labiau kenkia tra-

dicinei socialinei gatvės funkcijai. Skyriuje taip pat aprašomos pastangos siūlant gyvenimo mieste alternatyvas – miestus-sodus, naujamiesčius ir priemiesčių plėtrą. Šios alternatyvos – utopiškų svajonių apie gyvenimo kaime ir mieste sintezę rezultatas – taip pat nepadedą spręsti urbanistinės erdvės problemų.

Trečiame skyriuje aptariami ir reikšmingi istoriniai urbanistinės erdvės precedentai, ir šiuolaikiniai siūlymai. Aiškinama, kuo skiriasi kietoji (angl. *hard*) ir minkštoji (angl. *soft*) erdvė, ir pateikiama kiekvienos iš jų pavyzdžių.

Ketvirtame skyriuje pagrindiniai teoriniai ir kritiniai modernaus miesto planavimo krizės sprendimo būdai skirstomi į tris kategorijas: masės ir erdvės (angl. *figure-ground*), ryšių ir jungčių (angl. *linkage*) ir vietos (angl. *place*) teorijas. Nurodomi kiekvienos jos pranašumai bei trūkumai ir teigiama, kad reikia sujungti visus tris metodus, siekiant veiksmingo urbanistinio erdvinio projektavimo.

Penktame skyriuje skirtingi erdvinės struktūros, jungties ir konteksto aspektai plėtojami nagrinėjant urbanistinio projektavimo problemas Bostone (Masačusetsas), Vašingtone, Geteborge (Švedija) ir Niukaslo miesto Baikerio (angl. *Byker area*) rajone (Anglija). Bostone susiformavusioje struktūroje aiškiai išsiskiria kaimynijos, tačiau jungtys tarp rajonų kelia problemų. Vašingtone didžiuoju generaliniu planu (angl. *grand master plan*, atitinkmuo Lietuvoje šiandien būtų *bendrasis miesto planas* – *vert. past.*) buvo siekiama sukurti tvirtus ryšius ir jungtis su mieste esančiais monumentais, tačiau urbanistinis audinys, turėjęs sutvirtinti šias jungtis, niekada nebuvo sukurtas. Geteborgo branduolio planas yra griežtos struktūros, rajonai turi ryškų identitetą,

tačiau, nebelikus gynybinės sienos, jungčių tarp rajonų nebeliko. Baikerio rajono rekonstrukcija pirmiausia buvo bandoma išsaugoti bendruomenės savitumą ir istorines referencijas, o to buvo siekta perprojektuojant fizinį kaimynijos audinį. Kiekvienu atveju nagrinėjami masės ir erdvės santykio, ryšių ir jungčių bei vietos klausimai, tačiau prioritetas priklauso nuo konteksto.

Paskutiniame skyriuje apibendrinami principai, kurie gali padėti pasiekti integruoto projektavimo tikslus. Šie principai apima fizinės ribos formavimą, jungčių kūrimą ir lauko bei vidaus erdvių sintezę, o strategijose yra numatyti etapiniai veiksmai ir palaišymas. Numatoma, kad ateityje, veiksmingiau naudojant miestų žemę, prireiks griežtesnės ir labiau integruotos urbanistinės formos ir kad tai suteiks galimybę atkurti mūsų prarastąją erdvę.

PADĖKA

Ypač noriu padėkoti Barbarai Pullleyblank, išnarpliojusiai žodžių raizgalynę ir sudėliojusiai juos į sklandų tekstą, Pauliui Hirzeliui, primygtinai reikalavusiam aiškios struktūros, Carolei Browe, prisidėjusiai talentinga grafikos ranka, ir Rogeriui Conoveriui už įžvalgas redaktoriaus pastabas. Labai vertinu daugelio žmonių pagalbą rengiant iliustracijas, kurios yra labai svarbios šioje knygoje. Labai stengiausi, kad [ilustracijų] šaltiniai būtų tinkamai nurodyti jų antraštėse, ir atsiprašau, jei ką nors pra-

leidau arba netiksliai įvardijau. Visas iliustracijas, po kuriomis nenurodytas joks asmuo ar asmenų grupė, pateikė [knygos] autorius.

Tyrimą finansiškai parėmė Grahamo aukštesnės pakopos vaizduojamojo meno studijų paramos fondas Čikagoje (Ilinojus), Chalmerso technologijos universiteto Architektūros mokykla Geteborge (Švedija) ir Kornelio universiteto Žemės ūkio ir gyvosios gamtos mokslų koledžo Mokymų skyrius Itakoje (Niujorkas).

PRATARMĖ LIETUVIŠKAJAM KNYGOS VERTIMUI

Urbanistika Lietuvoje slepiama po teritorijų planavimo, miestų planavimo, erdvinio planavimo, kraštovarkos sąvokų skraiste. Todėl svarbu bent iš dalies supažindinti su ilgą šios srities patirtį turinčiomis senosiomis rinkos ekonomikos šalimis. Praktiškai jos visos turi urbanistinio planavimo, projektavimo ir sprendinių įgyvendinimo sistemas. <...> Lietuvoje panašios sistemos nėra.

Pranciškus Juškevičius, 2013

Pasak vieno iš Lietuvos urbanistikos patriarchų Kazimiero Šešelgio, Lietuvos miestai kūrėsi tuo metu, kai pasaulyje jau kelis tūkstantmečius gyvavo miestų kultūros. Tačiau, nepaisant sąlyginai jauno urbanizacijos reiškinio Lietuvoje, XX amžius pagimdė daug iškilių profesionalų, dirbusių ir tebedirbančių miestų raidos tyrimo, urbanistinės struktūros ypatumų ir vertybių identifikavimo bei miestų urbanistinės plėtros modeliavimo srityse. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tikėtasi veiklų tęstinumo ir naujai suformuluotos regioninės bei urbanistinės politikos. Tačiau taip neįvyko. Einant demokratinio miestų bei rajonų planavimo ir urbanistinio projektavimo keliu, neišvengiamai buvo susidurta su mąstysenos kaita. Nors bėga jau trečiasis nepriklausomybės dešimtmetis, tačiau negalime teigti, kad viskas tapo aišku ir vienodai suprantama urbanistikos srityje. Pastarųjų metų urbanistiniai forumai ir teminės mokslo konferencijos rodo, kad Lietuvos urbanistikos būklė ir problemos yra suvokiamos, tačiau dažniausiai jos pristatomos mažais fragmentais, kurių įvairovėje pasimeta esminės sisteminės miestų problemos. Labai tikimasi, kad šios knygos vertimas pasitarnaus sisteminio požiūrio Lietuvos urbanistikos srityje formavimuisi.

Prarastosios erdvės miestuose, fragmentiškos urbanistinių viešųjų erdvių sistemos, nebaigtos formuoti kvartalų struktūros yra šių dienų Lietuvos miestų aktualijos. Kai kurios knygos frazės skamba taip, tarsi būtų parašytos vertinant šiandieninę

Lietuvos situaciją urbanistikoje: „valdžia turi įvesti griežtą erdvinio projektavimo politiką“; „visuomenė turi dalyvauti formuojant jos aplinką, o projektuotojai turi suprasti pagrindinius nusisekusios urbanistinės erdvės principus“; „pagaliau mūsų miestų gatvės ir aikštės turėtų vėl tapti socialinio diskurso erdvėmis, svarbesnėmis už judėjimą ir automobilių laikymą“ ir t. t. Nepakanka, kad miestuose atsirastų kokybiškos architektūros pastatų, architektai ir urbanistai turi sugebėti *perskaityti* miesto audinį ir mieste žaisti pagal susiklosčiusios urbanistinės formos masės ir erdvės, jungčių ir ryšių santykio taisykles bei savo kūrybine veikla puoselėti vietos identitetą. Rogerio Tranciko knygoje sprendžiami ne tik miesto užstatymo masių ir erdvių konstravimo profesiniai, bet ir socialiniai bei bendruomenės ugdymo klausimai.

Labai tikėtina, kad artimoje ateityje informacinės technologijos vis labiau lems įvairius procesus mieste, o virtualumas keis fizinį būvį. Tačiau, kol žmogus yra materialinė būtybė, materialus miesto pavidalas irgi išliks reikšmingas ir reikės išmanymo, kaip profesionaliai jį formuoti. Pamatiniai urbanistinio projektavimo principai, dėstomi šioje knygoje, nepraras aktualumo dar ne vieną dešimtmetį.

doc. dr. Dalia Dijokienė,
VGTU Architektūros fakulteto
Urbanistikos katedros vedėja
2017